

JUHÁSZ ERZSÉBET (ÚJVIDÉK)

Saját sors?

Hetek óta nem tudok megválni egy írástól. Nemcsak hogy gondolataimmal időzöm el benne újra meg újra, de már a pusztta megléte is a bizonyosság – e mai időkben oly ritka – jóérzésével jár át. *Kalapis Zoltán Az elveszett és a megtalált szülőföld között* című írásáról van szó, amely az újvidéki *Híd* Amerika-számában jelent meg. Ahogy az alcím is feltűnteti, Kalapis Zoltán családi emlékfoszlányait vallja meg szülőföldjéről, Argentínáról. Valóban csak emlékfoszlányokra szorítkozhat, hiszen egyéves korában, apja szerencsétlen halála után visszakerült szülei földjére, Bánátba, majd hamarosan Újvidékre. A leírt „emlékfoszlányok” a szülőföldre való „hűtlenség” ürügyén az osztályrészül jutott szülőföldre való hűségéről vallanak. Arról a nehéz hűségről, mely senkinek sem könnyű ebben a „pannon fateknőben”, de talán a legkevésbé a kisebbségi sorban élőknek.

Minden ember életében vannak olyan helyzetek, amelyek arra kényszerítik, hogy eltöprengjen a saját sorsán. Bennünket mostanában már maguk a külső körülmények is lépten-nyomon erre sarkallnak. Minden bizonnyal valamennyiünkben felötlik a kínzó kérdés, mi a mi sorsunk? Irányíthatjuk-e? Vagy életünk legsorsdöntőbb eseményei is vaktában, a kényszerűségek vaskordonja közé szorítva futják végig a maguk pályáját egyéni döntésük vagy beleszólásunk legcsekélyebb esélye nélkül. S a legjobb esetben a vak véletleneknek ezt a sorozatát nemesítjük-szelídítjük aztán egyénivé, a magunk autentikusnak vélt sorsává? Nincs az a kegyetlen sors, amelyet képesek lennénk a pusztta véletlenek összjátékaként átélni. Egész valónk berzenkedik az ellen, hogy játékszerek lennénk csupán a vak sors karmai között. Kalapis Zoltán vallomása is bizonyosság rá, igenis vannak autentikus emberi sorsok. De vajon mitől válik autentikussá, hitelessé egy-egy emberi sors?

Hogy porszemnyi elhanyagolhatóság vagyunk valamennyien, arról a háború kezdete előtt is voltak sejtelmünk, de mióta a pusztítás, az általános rombolás és fenyegetettség a küszöbünkig jutott, végképp meggyőződhattünk róla, hogy az emberélet itt, a Balkánon fabatkát sem ér. Azok szemében sem, akik uralkodnak felettünk, azok számára meg végképp, akik évek óta „mély aggodalmuknak adnak hangot” helyzetünket, sorsunkat illetően, ám eggyégtében a megoldás szikrányi esélye nélkül tárgyalgatnak róla.

Az, hogy hová születik az ember, valóban a vak véletlen mülk. De ahol első lépéseinket megtesszük, ahol felnövekszünk, az valóban a szülőföldünk. S hogy miért oly nehéz a szülőföldre való hűség azoknak, akik a nemzeti kisebbség sorába tartoznak, arra e mostani nehéz idők megannyi adalékot szolgáltatnak. Darabokra hullott az az ország, amelybe beleszülettünk, a maradék pedig a nemzeti egyesítésért folytatott háború következtében roppant össze gazdaságilag és morálisan egyaránt. Mi, származásunknál fogva eleve mentesülve az itt dülő nemzeti eufóriától, itt döglődünk tehetetlenül a romok között, most már csak arra várva, hogy a létezés minimális rendjének egyre silányabb kulisszái is összedőljenek. S itt, ezek között az alig-alig elfedhető romok között az ember egyszerre rádöbben, hogy valóban van saját sorsa.

Mert a vak véletlenül múltott, hogy ide születünk a Vajdaságba. Többé-kevésbé tán az is, hogy itt nőttünk fel. Az talán már kevésbé, ha az ember itt élte le élete javát, hisz elmehetett volna, ideiglenesen is vagy végérvényesen, egyszer és mindenkorra. Az itt(hon) maradás lassacskán saját sorssá szervesül. Annak következtében többek között, hogy nemzeti hovatartozása szempontjából kisebbségi, ezt tetőzi, ha életérzése és világnézete szerint is az. S hogy többszörösen került a kisebbség sorába, már kezd egyéni színezetet adni a körülmények előidézte vak véletlennek, annak, amit Kalapis Zoltán oly találóan olvasztókemencének nevez. Nem állom meg, hogy ne idézzem: „Ez a világ tényleg tele van olvasztókemencével: lehettem volna, ha nem vigyázok, »jugoszláv«, némi kerülővel eljuthattam volna a bolgársághoz is, mint apám családjának némely tagja. De elkerülhettem volna Magyarországra is, az anyaországba, ahol a világ legtermészetesebb dolga, hogy aki magyarnak született, azzá is válik. Az élet kegyetlen tréfájaként ebből a vajdasági hutából akár selejtként is kikerülhettem volna: makaróninyelven beszélő »telepi madzsarként«. Hogy ez mégsem így történt, alighanem tizenöt évesen, csaposlegény koromban dőlt el, amikor Isidor Papo antikváriumában a borralóából a magyar könyveket kezdtem vásárolni...” Mert azok a bizonyos hajszálygyökerek, amelyekkel a szülőföldjéhez kötődik az ember, bizony elválaszthatatlanok az anyanyelvtől.

Azt mondtam, e nehéz idők közepette kezdenek kirajzolódni sorsunk egyéni vonásai. De vajon saját sors-e ez vagy csak olyan kutyaszorító, melyből nem volt merszünk vagy kellő rátermettségünk idejében kimenekülni? Nincs kizárva, hogy egyéni veretű csak azoknak a sorsa lehet, akik valóban kezükbe vették irányítását, nem maradtak tehetetlen elszenvedői a szülőföldjükön dúló pusztításnak, minden emberi érték széthullásának, hanem a jobb sors reményében elköltöztek innen. Ahogy oly sokan tették eddig, és teszik továbbra is: áttelepültek az anyaországba. A jobb sors reménye ott immár egyéni veretű sorssá szerveződhet. Adva van végre a magas színvonalú és gazdag anyanyelv a maga természetes, akadálytalan áradásában, adva van a kultúra el-sajátításának megannyi forrása és formája, nem utolsósorban a jobb élet, a szebb jövő eljövételének reménye. Itt, a szülőföldön ebből úgyszólván semmi sem maradt. Ha ilyen ütemben fogyatkozik a vajdasági magyarság, anyanyelvű s anyanyelvi kultúráról már nem sokáig beszélhetünk. Jobb élet, anyagi biztonság? A magunk, de főleg gyerekeink számára ez idő tájt nemcsak megtervezhető, de még elképzelhető jövő sem létezik. Minden jel arra mutat, hogy akik itt(hon) maradnak, végképp alkalmatlanok arra, hogy a saját sorsuk formálói legyenek. Csupa tehetetlen, a vak sorsnak kiszolgáltatott szerencsétlen flótás, az önsorsformálásról meghunyászkodva lemondó, önsorsrontó puhányok lennénk mi itt(maradtok) valamennyien?

Néha már valóban nem tudom. Csak egy valamit tudok. S erre e nehéz idők tapasztalata tanított meg, miközben a sorsról és sorstalanságról, a kényszerűségekről és a vak véletlenekről töprengtem. Azt tanultam meg, hogy létezik hűség. Lehet, hogy elévült, hasznavehetetlenné lett fogalom, mégsem tudom se lebecsülni, se megmosolyogni. Mert ahogy a súlyos betegségtől sem szabadul meg az ember azzal, hogy átköltözik egy másik házba, városba vagy országba, úgy önmagunktól sem szabadulhatunk meg, ha itthagya az átokverte szülőföldet, más országba települünk. Erről az önmagunkhoz való hűségről vall Kalapis Zoltán írása.

Nem nagy szavakkal, hanem az önmagát erényeivel és fogyatékoságaival, de mindenekeelőtt hajszálygyökereivel vállaló ember hitelességével: „Nekem már jó ideje megvan a választott szülőházam – írja –: ez az asztal, amelyen írok, azok a házak, ame-

lyeket az ablakomból látok..." S egyetlenegy bizonyossággént ebben a teljes bizonytalanságban hetek óta arra gondolok, hogy amíg megvan az asztal, amelyen írunk, s azok a házak, amelyeket ablakunkból látni, addig – bármilyen bizonytalan és kifürkészhetetlen lett legyen is ez idő tájt – nekünk, maradónak is megvan a saját sorsunk. A saját sorsunk, amelyet nem adatott ugyan meg a magunk igényei szerint formálnunk, hiteltét, egyéni veretét egyedül az adja meg, hogy nemcsak el-, de meg is szenvedjük. Igaz, ezt az egyet becsülettel megadja.

„Mintha hirtelen valamennyi csillag kialudnék”

„Tudok egy bolygót, egy vörös képű uraság lakik rajta. Az soha egyetlen virágot meg nem szagolt életében. Soha egy csillagot meg nem nézett. Soha senkit nem szeretett. Soha nem csinált egyebet, mint folyton csak számolt. És egész álló nap azt hajtogatta, amit te mondtál az imént: »Én komoly ember vagyok! Én komoly ember vagyok!«, és csak úgy dagadt a kevélységtől. Hát ember ez? Dehogyan ember! Gomba!”

Úgy tűnik, *A kis hercegnek*, *Saint-Exupéry* felnőtteknek és gyerekeknek egyaránt szóló felejthetetlen meséjének egyedül ez a részlete tud e szörnyű idők közepette megragadni. Csupa ilyen „komoly emberrel” van teli a világ, legalábbis e viharos balkáni szeglete. Akik csak számolnak, számolnak. Holttesteket, gépfegyvereket, szavazatokat, mikor melyik van soron. Hogy a megrendült emberi lélek elundorodva fordítja el a fejét ezeknek az iszonyú buzgalommal számolgotó-számítgotó *gombáknak* a siserehadától, akik rég elfedték már előlünk a napot, a talpalatnyi földet, ahol állunk, s persze, a messi zég horizontját is.

Saint-Exupéry Kis hercege legfőképpen a szeretetről szól és a „megszelídítésről”, mely nélkül nincs, nem lehet kapcsolat ember és ember között. Azt vallja: „jól csak a szívével lát az ember”. De azt is, hogy „a beszéd csak félreértések forrása”. S a felelőségről beszél: „Te egyszer s mindenkorra felelős lettél azért, amit megszelídítettél”. Minderről azonban képtelen lennének fennhangon tünődni, minden szó lejárata lenne, „félreértések forrása”.

Minden bizonnyal sorsdöntően befolyásolják mostani olvasatomat a körülmények. Nagyon-nagyon jó, hogy mindez ilyen kristálytisztán meg van fogalmazva, de ne bolygassuk, ne is érintsük, mert még ez is semmivé válik, mint az ország, mint a béke, mint az együttélés meghatározott rendje és konvenciója. Semmivé, mint Vukovár, Sarajevo és Travnik, mint biztonságban tudott utcák és házak sokasága, megannyi lakhely, mely otthonul szolgált ezreknek és ezreknek.

A sivatag közepén váratlanul felbukkanó kis herceg első mondata: „Légy szíves, rajzolj nekem egy bárányt!” S amikor az elbeszélőnek sehogy sem sikerül megfeleltető bárányt rajzolni, végül rajzol egy ládát, mondván: „Benne van a bárány, amit akarsz.” S a kis herceg nagyon meg volt elégedve, mert ő látta a ládában a bárányt. Valahogy én is ládába tettem mostanában mindazt, amit *Saint-Exupéry* mond a szeretetről, a kapcsolatteremtésről, a „megszelídítésről”. De bevallom, nemigen merek még belekukucskálni sem a ládába. Így, nagy ritkán mégis felsejlik meglétének törékeny feltétele módja.

Amikor a kis herceg elhagyta háznál alig nagyobb bolygóját, vándorlásai során több bolygót végiglátogatott. A király, az iszákos, a hiú és az üzletember bolygója után eljutott a lámpagyújtogató bolygójára. Ez volt mind közül a legkisebb. Se ház nem volt rajta, se emberek nem lakták. Csak egy szál magában a lámpagyújtogató, aki egyik pillanatban meggyújtotta, a másikban eloltotta a lámpát. S ezt tette egyvégtében, szünet nélkül, mert így szólt a parancs. S amikor a kis herceg megkérdezte, miért ez az egész, ami oly tökéletesen hiábavaló, a lámpagyújtogató így panaszkodott:

„Szörnyű mesterség ez! Valaha régen nagyon értelmes volt. Este meggyújtottam, reggel eloltottam a lámpát. Aztán reggeltől estig pihenhettem, és estétől reggelig alhattam.

– Azóta megváltozott a parancs?

– A parancs nem változott – mondta a lámpagyújtogató. – Éppen ez a baj! A bolygó évről évre gyorsabban forgott, a parancs viszont maradt a régi.

– És? – kérdezte a kis herceg.

– És most, hogy percenként fordul egyet a tengelye körül, nincs egy másodpernyi nyugalom! Percenként oltok meg gyújtok.”

Mostani olvasatomban ez a részlet áll hozzám a legközelebb. Óhatatlanul azonosulok a lámpagyújtogatóval. Vajdasági magyar értelmiségi mivoltomban. Mint minden értelmiséginek e földtekén, az lenne a dolgom, hogy figyeljem a körülöttem zajló eseményeket. Nem merem azt mondani, hogy az lenne a dolgom, hogy gondolkodjam rólok, a legjobb esetben is csak töprengésre futhatja, vagy annyira sem. Mert igaza van annak a barátomnak, aki nagyképűségnek nevezi esetünkben a gondolkodást. A tűnődés vagy töprengés azonban mintha túl könnyed lenne annak az újra meg újra hiábavalónak bizonyuló megiramodásnak a kifejezésére, amivel a megfigyelés és eligazodás szellemi erőfeszítése jár. Semmi sem olyan szövevényes, mint a hazugságok és hamisítások rendszerré szilárdult működése. És azt hiszem, semmi sem ennyire fojtogató. Mert amint az egyik szálát kibogozza az ember, s felderengene némi fény, máris újabb sötétség veszi kezdetét. Az eligazodás belső parancsának engedelmességgel gyújtogatjuk ugyan lámpásunkat, a világ azonban körülöttünk – akár egy gyér fényű lámpás erejéig is – kivilágíthatatlanná lett végképp.

Holtfáradt vagyok, akárcsak a kis herceg lámpagyújtogatója. Az eligazodás parancsa megmaradt ugyan, csak éppen végrehajthatatlan. A balkáni valóság, mely valónak mutatja ugyan magát, holott csak az agyrémhez és iszonyathoz lenne hasonlítható, percenként fordul egyet a tengelye körül, mint a lámpagyújtogató elszabadult bolygója. S akit e valóság dolgain való töprengés belső parancsa űz, vaktában gyújtogatja és oltogatja a lámpát. Vaktában és mindhiába, a hazugságok és hamisítások rendszere, amelybe ittlétünknel fogva valamennyi itteniek belegabalyodtunk, maga az útvesztő.

Amikor ezt írom, a „gombák” épp a szavazatokat számlálják Paléban. De beismérem, nemcsak a félelem és a kétségbeesés lapít bennem sikolyra készen, hanem a dac is: csak számoljanak, számítgassanak! Mikor, ha nem nagy megpróbáltatások idején győzhető meg az ember arról, hogy eszméletének és képzeletének valamely félreeső szegletében még mindig megvan az aranytartaléka. Hiánytalanul megvan az a kis bolygó, ahol a kis herceg lakik. Még hozzá biztos helyen: benne a ládában. Mert e kis bolygó megléte nélkül „mintha hirtelen valamennyi csillag kialudnék”. Végérvényesen, mindörökre.